

Jézus.

Ki volt Jézus? A vita már az első századokban megindult és még ma sincs lezárva. Nincs még egy kérdés, mely Jézus követőit, a keresztényeket idők folyamán annyira élesen szembe állított volna egymással, mint éppen ez. Vannak, akik még a keresztény nevet is megtagadják azoktól, akik ebben a kérdésben az ő nézetüket nem osztják. Nem azt nézik, hogy mekkora valakiben a Jézushoz való erkölcsi hasonlóság, a szeretet, hanem azt, hogy miképen gondolkozik Jézus felől. A mi hitvallásunk a többi keresztény felekezetek hitvallásától Jézus személyét illetően különbözik legélesebben.

A szentháromság hívei azt mondják, hogy Jézus Isten volt, a szentháromság második személye, Fiú Isten. Öhöz, mint Istenhez imádkoznak. Mi ezt a tant a Biblia tanításával és Isten adta józan eszünkkel összeegyeztetni nem tudjuk. Jézus személyére legmegbízhatóbb adatokat az evangéliumok, ezek között is a három első evangélium, a három első

evangéliumban is elsősorban magának Jézusnak saját szavai szolgáltak.

A három első evangéliumban az van róla megírva, hogy született, testben és lélekben nevelkedett, éhezett, szomjúhozott, megkísérített, szomorkodott, sírt, szenvedett és meghalt. Lehet-e Istenről ilyent állítani? Az örökkévaló Istenről, aki volt, van és lenni fog mindörökké, aki tér és idő felett áll, lehet-e azt mondani, hogy született és meghalt? A tökéletes Isten hogyan éhezhetett és szomjazhatott volna? Mikor a tanítványok arra kérték, hogy tanítsa meg őket imádkozni, ezt mondá: „... így imádkozzatok: Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben...“ Ha Isten lett volna, azt várhatta volna, hogy őhöz, vagy őhöz is imádkozzanak a tanítványok. Ezt azonban nem tette. Ő maga is az egyedül való Istenhez, a mennyei Atyához imádkozott. Pétertől megkérdezte: „Ti pedig kinek mondotok engem?“ Péter ezt felelte: „Te vagy a Krisztus, az élő Istennek fia.“ És nem ezt: te a Fiú Isten vagy. Jézus jólesően vette ezt tudomásul és Pétert megdicsérte. (Máté XVI. r. 15—17 v.) Vajjon ezt tette volna-e, ha valóban Isten lett volna?

Mikor őt egy ember „jó Mester“-nek szólította, ezt mondá: „miért mondasz engem jó-

nak? Nincs senki jó, csak egy, az Isten“. (Máté XIX. r. 16—17. v.) „Én semmit se cselekedhettem magamtól...“ János ev. V. r. 30. v.). „Az én Atyám nagyobb mindenkinél“ (János ev. X. r. 29. v.). „...nem a magam akaratát keresem, hanem annak akaratát, ki elküldött engem, az Atyáét“ (János ev. V. r. 30. v.). Ilyen és ehhez hasonló nyilatkozatai semmiképpen se egyeztethetők össze azzal, mintha ő magát Istennel, az Atyával egyenrangúnak tartotta volna és azt várta volna, hogy a tanítványok őt is Istennek vallják és imádják.

Azt szokták mondani, hogy Jézus személyében az isteni természet és az emberi természet egyesült. Jézus egy személyben tökéletes Isten és tökéletes ember volt. Ebben az állításban azonban újabb ellentmondás rejlik. Hogyan lehet valaki egyszemélyben egyszerre Teremtő és teremtet, Küldő és küldött, Imálandó és imádkozó lény, örökkévaló Isten és halandó ember? A válasz, amelyet erre is adni szoktak, hogy t. i. ez is egy újabb misztérium, nem kielégítő. Ha Jézus Isten volt, akkor nem lehetett ember, ha ember volt, nem lehetett Isten. Vagy-vagy. Valaki egyszemély-

ben Isten is és ember is nem lehet. Ami fehér, az nem fekete, ami fekete, az nem fehér.

Jézus Isten voltának bizonyítása céljából bibliai helyeket is szoktak idézni. Az evangéliumokban azonban több mint ötszáz olyan kifejezés van, melyeknek határozott értelme az, hogy Jézus nem Isten, hanem ember volt. Lássuk azt a néhány kifejezést, melyből némelyek mégis arra következtetnek, hogy Jézus Isten volt.

Leggyakrabban János ev. I. r. 1–18 v.-re szoktak hivatkozni. Erről a bibliai helyről azonban a biblia-kritika ma már minden kétséget kizáróan megállapította, hogy nem Jánostól, Jézus tanítványától származott. Jóval később írták, akkor, amikor a szentháromság tana már kialakulóban volt és a szentháromság tanának igazolása céljából iktatták János neve alatt a Bibliába. Azt, hogy maga János, a tanítvány a görög filozófiából származó „Ige“-tant mennyire nem ismerte és Jézust nem Istennek, hanem embernek vallotta, bizonyítják a következő helyek: János ev. III. r. 34. v., IV. r. 23. v., V. r. 19. v., V. r. 30. v., X. r. 33–36. v., XIV. r. 28. v.

János ev. XX. r. 28. v.-ben ezt találjuk írva: „És felele Tamás: Én Uram és Iste-

nem“. Kérdés, lehet-e ebből Jézus istenségére következtetni? Az addig hitetlen tanítványnak ez a megijedt felsóhajtása magában még nem elég bizonyíték. Nem különösen akkor, ha tudjuk, hogy ez az eset Jézus állítólagos testben való feltámadása után történt, ami mellett szintén nincs semmiféle észszerű bizonyíték. Különben az eredeti szöveg azt mutatja, hogy a zsidók a rendkívüli embereket, a nagy királyokat is olyan kifejezésekkel szokták illetni, mint Istent.

„Én és az én Atyám egyek vagyunk“ (János ev. X. r. 30. v.). Ezt a bibliai helyet is gyakran szokták idézni Jézus istenségének bizonyítása céljából. Ez azonban legkevesebbé se azt jelenti, mintha Jézus a szentháromság második személye lett volna — Fiú Isten, hanem azt, hogy ő lelkileg teljesen egynek érezte magát Istennel, mert minden érzése, gondolata és akarata egy volt Istenével. Ismerve ennek az Istennel való lelki egységnek áldását, Jézus azért imádkozott, hogy a tanítványok is épúgy mint ő, lelkileg Istennel egyek lehessenek (János ev. XVII. r. 11. v.). Gondolat, érzés, szándék és akarat azonosságáról van itt szó és nem egyébről, nem Istennel való egy-lényegűségről.

Ez lenne a jelentése a I. Tim. III. r. 16. v.-nek is, feltéve, ha a szöveg hitelességét el lehetne fogadni: „... hogy a kegyességnek eme titka: Isten megjelent testben“. Ma már azonban minden vitán felül áll a tény, hogy azokban a Bibliákban, melyeket az első keresztények a hatodik századig használtak, a szöveg így szólt: „... hogy a kegyességnek eme titka, mely megjelent testben“. Így tehát ez se bizonyíték Jézus istensége mellett.

Hivatkozni szoktak a Zsid. I. r. 8. v.-re is: „Ámde a Fiúról így: A te királyi széked óh Isten örökkön örökké“. Itt a fordításban van a hiba. Az eredeti szöveg helyes fordítása csak ez lehet: „Isten a te királyi széked örökkön örökké...“ Bizonyítja ezt a rákövetkező vers is, mely egész világosan mutatja, hogy Jézust az apostol nem tartotta Istennek; Istentől határozottan megkülönböztetve említette: „... annak okáért felkent téged az Isten, a te Istened örömnek olajával...“

A Kolossé. II. r. 9. v. azt mondja, hogy: „Ő benne lakozik az istenségnek teljessége testileg“. Azt, hogy mit kell ez alatt érteni, az Efézus III. r. 19. v.-ben mondja meg az apostol: „És megismeritek Krisztusnak minden ismeretét felülhaladó szeretetét, hogy eképen

beteljesedjete Istennek egész teljességéig“. Az apostol tehát azt kívánja, hogy amiképen egykor Jézusban, úgy minden hívő keresztényben teljességgel éljen Istennek szent lelke. Nincs itt tehát Jézusról semmi olyan mondva, ami minden keresztény számára is kívánható ne lenne. Jézus istenségét ez se bizonyítja.

„Ez az igaz Isten és az örök élet“ — olvassuk I. János V. r. 20. versének utolsó mondatában. A szentháromság hívei azt mondják, hogy az „Ez“ Jézust jelenti. János apostol azonban ugyancsak ebben a versben kétszer is említést tesz Jézusról és őt nem Istennek, hanem kifejezetten Isten fiának mondja. János ev. XVII. r. 3. v.-ben pedig Jézus az ő menyeyei Atyjához imádkozva ezeket mondja: „Az pedig az örök élet, hogy megismerjenek téged, az egyedül igaz Istent és akit elküldöttél, a Jézus Krisztust“. Az „Ez“ I. Ján. V. r. 20. v. utolsó mondatában az Atyát jelenti, ki az Ő akaratát Jézus útján kijelentette.

Látjuk tehát, hogy azoknak a bibliai helyeknek, melyeket a szentháromság hívei idézni szoktak, többféle értelmezése lehet, Jézus istensége mellett kielégítő bizonyítékot nem szolgáltatnak. Azoknak a bibliai helyek

nek az értelme azonban, melyek Jézus ember volta mellett szólanak, olyan tiszta és világos, hogy azokat másként értelmezni se lehet.

A tant, mi szerint Jézus a szentháromság második személye, Fiú Isten lenne, nem tudjuk elfogadni, mert: 1. Nem lehet összeegyeztetni azzal, amit Jézusról az evangéliumokból tanultunk. 2. Ellenkezik magának Jézusnak a tanításával és önmagáról tett kijelentéseivel. 3. Jézus egyszemélyben tökéletes Isten is és tökéletes ember is nem lehetett: ez a józan ésszel ellenkezik. 4. Nincs a Bibliának egyetlen mondata, melynek határozott, tiszta értelme az lenne, hogy Jézus Isten volt. Van azonban benne több mint ötszáz olyan kifejezés, melyekből világos, hogy nem Isten, hanem ember volt.

Mint Pál apostol, hisszük és valljuk, hogy Jézus Dávid nemzetségéből természetes apától és anyától természetes módon született. Lelke nemességénél fogva azonban Isten fia volt. (Róm. I. rész, 3—4. v.) Lelkén az Istenhez való hasonlóság jegyeit hordozta. Minden más emberek között benne teljesedett ki legjobban Istennek szentlelke. Ő a mi idvezítőnk, de nem halálával, hanem életpéldájával idvezít olyan értelemben, hogy ha mi is az ő esz-

ményi életpéldája szerint élünk, Istentől idveséget nyerünk.

A keresztény vallás alapvető tétele az inkarnáció, ami szerint Jézusban Isten lelke öltött testet és élt. Ezt természetesen mi unitáriusok is valljuk azzal, hogy Isten lelke, ha sokkal fogyatékosabb mértékben is, mint Jézusban, de minden emberben testet ölt és ott él. Ha ez nem így volna, az emberek Istent nem nevezhetnék Atyjuknak. Isten csak annyiban Atyánk és mi emberek csak annyiban vagyunk egymásnak testvérei, amennyiben bennünk is mindnyájunkban az Ő szent lelke él.

Az első keresztények Jézus rendkívüliségét s azt a csodálatos lelki hatást, amelyet reájuk gyakorolt, nem tudták megérteni. Úgy akarták annak magyarázatát adni, hogy a természetes módon született emberek sorából kiemelték. Azt kezdték mondogatni, hogy ő nem természetes úton jött a világra: szentlélektől fogantatott, szűztől született. Csodákat kezdtek neki tulajdonítani.

Amint a görög-római filozófiai iskolák hívei közül is egyre többen kezdték felvenni a keresztény vallást, Jézus személye körül egy hosszú bölcséleti vita támadt. Azt állították, hogy Jézus a testet öltött Ige, kiről János ev.

I. r. I. v. ezt mondja: „Kezdetben vala az Ige és az Ige vala az Istennél és Isten vala az Ige“. Az ellentmondást nem vették észre. Nem csoda, hiszen még a szentháromság mai hitvallói sem veszik észre, hogy itt nagy ellentmondás lappang. Ha Jézus szentlélektől fogantatott és szűztől született, nem lehetett a testet öltött Ige, kiről János ev. I. r. 1—8. v.-ben beszél. Ha testet öltött Ige volt, a szentléleknek semmi közze se lehetett az ő születéséhez. Az ellentmondás és a zavar csak nő, ha arra gondolunk, hogy a szentháromság hívei azt is csalhatatlan dogmaként tanítják, hogy a szentlélek az Atyától és Fiútól származott. Ha ez így van, hogyan lehetett a szentlélek a Fiú születésének okozója.

Jézus családfáját, származását és születésének körülményeit illetőleg az evangéliumokban egymásnak ellentmondó adatokat találunk. Lehetetlen nem látni, hogy az evangéliumok írói nem történelmi adatokat közölnek. Mindenik a maga képzelete után indult és írta le Jézus születését azzal a szándékkal, hogy az ő rendkívüliségének a maga módja szerint lehetőleg magyarázatát adja. Jézus lelki kiválóságát csak úgy tudták megérteni, ha neki csodás származást, természetfeletti hatalmat tu-

lajdonítottak. Nem egyedüli eset ez a vallások történelmében. Minden nagy vallásalapító személye körül később hasonló csodák szövődtek s híveik képzelete őket is az istenek sorába emelte.

Mi ma már jól tudjuk azt, hogy az emberben Isten lelke él és Isten lelke az embert szépre és jóra képesíti. S mivel ezt tudjuk, Jézus rendkívüli lelki nagyságának magyarázata érdekében nem vagyunk kénytelenek csodákhoz fordulni. Jézus természetes apától és anyától természetes módon született ember volt. Isten az ő esetében sem függesztette fel a természet törvényét, mintahogy nem függeszti fel soha semmi körülmények között. Jézus rendkívüli lelki nagyságának egyszerű és természetes magyarázata az, hogy Isten lelke, a jóság, a szeretet, az igazság benne olyan nagy mértékben élt és érvényesült, mint soha senkiben, sem azelőtt, sem azután.

Egyrészt a biblia-kritika, másrészt az összehasonlító vallástudomány minden kétséget kizáróan megállapította azt, hogy az ige-tan, úgy amint azt János evangéliumának elején leírva találjuk, a héber miszticizmus, a görög filozófia és az alexandriai metafizika összetételének nyers eredménye..

A héberek a bölcsességet Isten legszentebb tulajdonságának tartották és megszemélyesítve emlegették. A görögök viszont Isten szavát, az igét személyesítették meg. Philó azt állította, hogy a héberek által tanított bölcsesség és a görögök által hirdetett ige ugyanaz a személy. Isten ő általa teremtette a világot és jelentette ki önmagát. „Az Ige vala Istennél és Isten vala az Ige. Minden ő általa lett...” Így hozta Philo a megkeresztelkedett zsidók és görögök felfogását közös nevezőre. A negyedik evangélium írója még tovább ment. Az Igét Jézus történeti személyével azonosította. Miért? A magyarázat egyszerű. A három első evangélium írói, akik jóval a negyedik evangélium előtt írták műveiket, Jézust Isten fiának nevezték. Philo pedig, aki korban szintén megelőzte a negyedik evangélium íróját, az Igét nevezte Isten fiának. A negyedik evangélium írója azt gondolta és azt állította, hogy itt ugyanarról a személyről van szó: a három első evangéliumban említett Jézus és a Philo által említett Ige azonos: Jézus az Ige, az Ige Jézus. Az Ige egy történeti személyben, Jézusban inkarnálódott.

Itt a magyarázata annak, hogy János evangéliuma egészen más képet ad Jézusról,

mint amilyent a három első evangéliumból kapunk. János evangéliumának Jézusán nincs sok emberi vonás. Születéséről, gyermekkoráról, szüleihez való viszonyáról itt szó se esik; annál kevésbé arról, hogy éhezett, szomjazott volna, hogy kísértéseknek lett volna kitéve, hogy örvendett, búsult, szenvedett vagy imádkozott volna. Hiszen ezek olyan emberi tulajdonságok, amelyek nem lettek volna a testet öltött Ige isteni természetével és méltóságával összeegyeztethetők. Az idegen hatások eredménye az, hogy János evangéliumának Jézusa sokszor Isten és nem ember. A három első evangélium Jézusa azonban mindig ember.

Mi a három első evangélium Jézusában hiszünk. Tesszük ezt nemcsak azért, mert a történeti igazság ezt kívánja, hanem azért is, mert ember eszményképe csak ember lehet, gyarló emberé tökéletes ember: a történeti Jézus. Ne gondolja senki, hogy Jézus iránt való tiszteletünk, azért mert őt az igazsághoz híven embernek valljuk, kisebb lenne, mint bárki másé. Ellenkezőleg. Ha meggondoljuk, hogy ember létére, mint minden emberben, úgy benne is meglévő gyarlóságokat leküzdve tudott az erkölcsiségnek oly csodálatosan eszményi ma-

gaslatára emelkedni, hogy ellenségeinek is megbocsátott és áldotta azokat, akik őt átkozták, jót cselekedett azokkal, akik őt gyűlölték és a keresztfán is imádkozni tudott azokért, akik ártatlanul halálra juttatták, iránta való tiszteletünk még nagyobb lesz. Ha Isten volt, nincs semmi különös abban, ahogy élt és ahogy cselekedett, mert Isten mindent megtehet. De ha ember volt és ember létére tudott az lenni, aki volt, nagysága előtt valóban meghódolunk. Ha Isten volt, nem lehet eszményképünk és nincs értelme még annak az intelmének se, melyet pedig ép János evangéliumában olvasunk: „Mert példát adtam néktek, hogy amiképen én cselekedtem veletek, ti is úgy cselekedjetek“. (János ev. XIII. r. 15. v.) Amit ugyanis Isten megtehet, azt embernek megtenni módjában nem lehet. Ha azonban ember volt, mint ahogy tényleg az volt, előttünk is ott áll a lehetőség, hogy az ő eszményi példáját követve jobbak és tökéletesebbek legyünk, az övéhez hasonló életet éljünk.

Annak a rendkívüli lelki hatásnak, melyet Jézus az egymást követő nemzedékekre gyakorolt és ma is gyakorol, mi más, hitünk szerint az igazságnak is jobban megfelelő magyarázatát adjuk, mint amit sokan ma is adni

szoktak. A lélektan megállapította azt, hogy minden ember a maga sajátos lelki adottsága szerint képes külső lelki hatásokat felfogni. Azt az embert, akinek a zene iránt nincs érzéke, hallása, Wagner muzsikája nem hatja meg; benne csak a hangok értelmetlen zürzavarát hallja. Plátót és Kantot is csak az az ember érti, élvezi és értékeli, kinek van hozzá filozófiai képessége. Az embert, akinek a szép iránt nincs érzéke, Szent Péter temploma, vagy a sixtusi madonna szépsége is érintetlenül hagyja. Jézusban Isten lelke élt és hat ma is arra, ami bennünk is Isten lelkéből való. A hatás áldott pillanatában bennünk is az a lélek rezdül meg, mely őt olyan csodálatos nagy dologra képesítette: Isten lelke. A régi felfogás hibája, melyet az ortodox egyházak még ma is vallanak, nem az, hogy Jézust igen felmagasztalja, hanem az, hogy az embert igen lebecsüli. Isten lelke — igaz, hogy sokkal kisebb mértékben, mint Jézusban és sok esetben csak szunnyadó állapotban —, de minden emberben ott él. Ép ezért vagyunk mi mindnyájan Isten gyermekei. Jézus abban különbözött más emberektől, hogy benne és az ő egész életében Isten lelke úgy kiteljesedett, mint soha senki másban. A különbség tehát nem lényeg-

beli, hanem fokozatbeli. S ez a fokozatbeli nagy különbség a magyarázata annak, hogy más emberekre oly rendkívüli lelki hatást tudott és tud még ma is gyakorolni. Ahelyett, hogy őt természetes emberi tulajdonságaitól megfosztanók és így elvágják a lehetőségét annak, hogy emberi életünk eszményképe lehessen, Jézust az emberi nemzetség legtökéletesebbjének valljuk. Az a lelki erő, mely Jézust tökéletes emberré tette, a jóság és a szeretet azonban ott szunnyadt minden emberben, csak ébresztésre és kifejlesztésre vár.

Ez a felfogás élesen különbözik attól, amit egyik-másik egyház dogmája Jézusról tanít. Aki azonban a hit nagy kérdései felől gondolkozni szeret, aki áttanulmányozza az evangéliumokat és számításba veszi a tudomány megállapításait is, rájő, hogy ez az egyetlen felfogás, melyet a XX. század embere is elfogadhat és lelkiismeretével összeegyeztethet: észszerű és igaz, a Biblia és tudomány is megerősíti.

Abból, hogy a hit észfeletti régiókba nyúlik, még nem szükségszerűen következik az, hogy minden észszerűtlenséget hitigazságként fogadjunk. Isten mindenütt jelenvalóságáról vallott hitünkben azonban természetesen követ-

kezik az, hogy Ő a teremtett mindenségben, égen és földön, virágokban, állatokban, emberekben különböző formákban, különböző mértékben ugyan, de mindenütt és mindenekben jelen van: az egyik teremtményében mint természeti törvény, a másokban mint életösztön, a harmadikban mint öntudat, vagy szeretet. Mindenütt, mindenekben Isten él és az Ő teremtő és életadó erői lüktetnek. A teremtmények közötti különbség ezeknek az isteni erőknek bennük való mértéktől függ. A fejlődés nem egyéb, mint az egyes teremtmények ama képességének fokozatos növekedése, amellyel Isten életerőit befogadni és visszasugározni tudják.

Hosszú évezredek kellettek ahhoz, amíg a Darwin által leírt fejlődés eredményeként a nagy mindenségben jelentkezett az ember, a legtökéletesebb teremtmény, kiben Istennek nemcsak teremtő hatalma és dicsősége mutatkozott meg, mint például a naprendszerben, hanem az Ő szeretete és jósága is nyilvánvalóvá és tudatossá vált. Az emberben Isten lelke él. Istennek az emberben való ezt az inkarnációját a szentírás ekként fejezi ki: „Teremté tehát az Isten az embert az ő képére...” (Mózes I. k. I. r. 27. v.) A lélek tehát, amely

bennünk él, gondolkozik, érez, szeret és tettekbe képesít, az örökkévaló Isten szerves része. A lélek az emberben isteni elementum. Az emberi tökéletesedés Isten lelkének az emberekben való fokozatos kiteljesedését jelzi. 1939 esztendővel ezelőtt született egy ember, kiben Isten lelke oly nagy mértékben élt, mint soha senkiben, sem azelőtt, sem azután. Ez az ember a Názáreti Jézus, József és Mária fia volt. Akarata Isten akaratával teljesen megegyezett. A lelki hasonlóság közötté és Isten között olyan nagy volt, hogy elcsodálkozva mondták róla: „...te vagy a Krisztus, az élő Isten fia“ (Máté XVI. r. 16. v.). Mivel Isten lelke legtökéletesebben benne élt, ő volt a legtökéletesebb ember a világon. A különbség közte és más emberek között a lelki tökéletesség fokában mutatkozik. Hitünk szerint Isten nemcsak egy személyben, Jézusban inkarnálódott. Kisebb-nagyobb mértékben minden emberben Isten lelke él. Ezért vagyunk mi emberek mindnyájan Isten gyermekei. Gyarlók és bűnösök ugyan, mert Istenhez való hasonlóságunk fogyatékos, akaratunk nem mindig egyezik Isten akaratával, mint Jézusé. Gyarlóságunk tudata azonban éppen arra ösztönöz, hogy igyekezzünk követni az ő példáját,

kiről Isten így nyilatkozott: „Ez amaz én szerelmes fiam, akiben én gyönyörködöm“ (Máté III. r. 17. v.).

Minket a szentírás félreérthetetlen tanítása, valamint szívünk és józan eszünk minden érve arról győzött meg, hogy Jézus nem az amúgy is érthetetlen szentháromság második személye, Fiú Isten — hanem természetes apától és anyától született ember. Tökéletes ember, életünk eszménye, kinek életpéldája követésében van lelkünk üdvössége. Nem Isten, kit imádni kell, hanem ember, kinek példáját követni tartozunk. Iránta való tiszteletünk adóját eszményi életpéldájának követése által lehet és kell lerónunk. Vannak, akik azért, mert Jézusról így gondolkozunk, a keresztény nevet is szeretnék tőlünk megtagadni és Krisztus-tagadóknak bélyegeznek minket. A szeretetlenség fáj, de vigasztal az, amit Jézus maga mondott: „Erről ismeri meg mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretni fogjátok“ (János ev. XIII. r. 35. v.). A keresztények egyetlen ismertető jegye a szeretet. Azt, hogy ki közülünk igaz keresztény, nem ember, hanem Isten van hivatva eldönteni, ki mindent lát, ki a szívekben és a vesékben is olvas. Ő látja, hogy kiben mennyi a sze-

retet és mennyi a féltékenység és a szeretetlenség.

A gondolkozó keresztény hívek nagy többsége azt hiszi Jézusról, amit mi tanítunk. Nem meggyőződésük, hanem csak a megszokottság, vagy a tradíció köti őket azokhoz az egyházakhoz, melyek még ma is idejét múlt, észellenes dogmákat tanítanak. Meggyőződésük gyakorlati következményét csak azért nem vonják le, mert a keresztények között ma már nem szokás vallást, illetve egyházat változtatni. Az egyházak hivatalosait azonban állandóan idegesíti az a tény, hogy önállóan gondolkozó híveik többsége lelkileg rég elszakadt tőlük. Ez az idegességük ragadtatja őket velünk szemben néha-néha barátságtalan megjegyzésekre. Mi ezért még csak nem is neheztelünk. Megértjük, hogy nehéz a helyzetük. Olyan elavult dogmákat kell hivatalból védelmezniök, melyekben sokan még ők maguk sem hisznek. Kérdés azonban, hogy helyes dolog-e hivatalból mást mondani, mint amit hiszünk, vagy hirdetni azt, aminek igazáról nem vagyunk szentül meggyőződve.

Az utóbbi időben jószándékú emberek részéről komoly kísérletek történtek arra, hogy a keresztény egyházak egységét, vagy leg-

alább is munkaközösségét az egész világra kiterjedően megteremtsék. Úgy gondolták, hogy az egyetemes emberszeretet és a világbéke ügyét mozdítanák elő vele. A kísérlet azonban a mai napig se sikerült. Nem pedig azért, mert dogmai alapon kísérleteztek. Az emberiséget dogmai alapon közös nevezőre hozni hiába-
való törekvés, mert ahány ember, annyi lélek, annyi gondolat, annyi meggyőződés. A keresztény egyházak nagy uniója csak úgy remélhető, ha mindnyájan meglátjuk Jézus emberi nagyságát és az ő parancsolatát a szeretetről, mely mindnyájunkat felekezeti különbség nélkül kötelez, megszívleljük és becsülettel teljesítjük.